

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Замша Анни Володимирівни
«ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня психологічних наук
за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія

Гуманістичні тенденції у сучасному суспільстві сприяють зміні ставлення до осіб з особливими потребами, створенню рівних можливостей для їхнього навчання та професійної реалізації. Водночас це зумовлює посилення вимог суспільства щодо освіченості й компетентності як запоруки конкурентоздатності таких осіб в нових соціально-економічних умовах функціонування.

Динамічні суспільні трансформації та зміни вимагають від особистості адекватно реагувати на них, встигати за цими перетвореннями, постійно нарощувати власні спроможності, особливо інтелектуально-творчий потенціал. Адже, з-поміж провідних психологічних механізмів, що забезпечують означене, є інтелект людини. Розвиток інтелекту – це важлива передумова повноцінного психосоціального розвитку дитини. Насамкінець інтелектуальні можливості дитини забезпечують її здатність до продуктивної інтеграції у суспільну життєдіяльність. Зважаючи на це, забезпечення розвитку інтелекту осіб з особливими потребами має стати одним з провідних завдань сучасної спеціальної психології.

В загальній психології завдяки існуючій взаємообумовленості розвитку і особистості доведена принципова можливість активно впливати на становлення, формування і розвиток інтелекту (М.А. Холодная, М.Л. Смульсон) на основі його ампліфікації.

Для досліджень в галузі спеціальної психології характерною є домінуюча спрямованість на діагностиці потенціалу інтелектуальних можливостей дітей, на з'ясування особливостей загальних здатностей до

засвоєння знань, умінь, досвіду та професійних навичок дітей з певним видом порушення переважно дошкільного та молодшого шкільного віку; рідко об'єктом експериментальних досліджень є підлітки. Між тим, підлітковий період розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку є особливо важливим не лише для становлення особистості дитини в цілому, але й її інтелектуального розвитку (Кобильченко В.В.). В спеціальних дослідженнях вкрай мало враховується взаємозумовленість розвитку інтелекту й особистості, що суттєво звужує інтерпретаційні можливості цих досліджень і призводить до спрощення проблеми.

Відтак, проведення сучасних наукових пошуків потребує зміни акцентів з вивчення інтелектуального розвитку як окремого явища, на дослідження його як складової процесу становлення особистості. Питання розвитку інтелекту особистості з порушеннями слуху є одним із найбільш дискусійних у вітчизняній та зарубіжній спеціальній психології. Нині є нагальна потреба в систематизації й узагальненні наукових знань з цієї проблеми, оскільки вивчення особливостей інтелектуального розвитку цієї категорії осіб на різних етапах вікового розвитку представлене в спеціальній психології нерівномірно. Це актуалізує потребу в проведенні наукових розвідок, за результатами яких можливо було б встановити й описати особливості інтелектуального розвитку особистості з порушеннями слуху в різні вікові періоди.

Означені аспекти утворюють загальне проблемне поле дисертаційного дослідження А.В. Замша, і разом є вагомим аргументом для підтвердження його актуальності, теоретичного й практичного значення.

Оцінюючи виконану А.В.Замша дисертаційну роботу насамперед потрібно відзначити ґрунтовне знання автором вітчизняного і світового досвіду вивчення питань, дотичних досліджуваної проблеми. За підсумками теоретичного аналізу нею охарактеризовано психологічні підходи до трактування поняття «інтелект», специфіки функціонування інтелекту як

психологічного явища, особливостей його структурної організації. Важливим вбачається проведений авторкою порівняльний аналіз і розмежування близьких за змістом термінів, таких як: «інтелектуальний розвиток», «когнітивний розвиток», «розумовий розвиток», «пізнавальний розвиток». Значний науковий інтерес становить систематизація та узагальнення авторкою дисертації поглядів вчених на проблему детермінації інтелектуального розвитку, що сприяло обґрунтованому виокремленню нею підходів щодо визначення основних детермінант розвитку інтелекту: генетичного, соціального та суб'єктного. Ретельному аналізу дисертанткою піддано особливості розвитку інтелекту в підлітковому віці. Систематизовано й описано основні погляди вчених на специфіку інтелектуального розвитку дітей з порушеннями слуху.

Автором дисертації кваліфіковано здійснено планування та організацію дослідження, викладеного у другому розділі дисертації. Відбір методів діагностичного обстеження, добір репрезентативної вибірки, застосування методів математично-статистичної обробки даних і порівняльного аналізу дали підстави емпірично визначити й описати специфіку інтелектуального розвитку підлітків з порушеннями слуху за змістовим, операційним та структурним показниками, а також оцінити стан сформованості у них мотиваційних, емоційних та рефлексивно-регулятивних особливостей особистості, що є основними психологічними детермінантами розвитку інтелекту підлітків. Дисертанткою було з'ясовано, що підлітки з порушеннями слуху у порівнянні з чуючими виявляють нижчу загальну обізнаність, мають менш розвинені креативність й понятійне мислення. Водночас їм властиве домінуванням невербальної підструктури інтелекту над вербальною. Анною Володимирівною встановлено, що таким підліткам притаманний зовнішній локус мотивації, висока виснажуваність внаслідок виконання ними інтелектуально напруженої діяльності, низька сформованість пізнавального мотиву, здатності до усвідомленого

програмування й самокритичного оцінювання результатів власних дій, регулятивної гнучкості та автономії.

Позитивної оцінки заслуговують представлені дисертанткою результати кореляційного аналізу. Встановлено, що низький рівень сформованості окреслених особистісних особливостей впливає на зміст і темпи інтелектуального розвитку підлітків з порушеннями слуху, що підтверджує їх роль як психологічних детермінант цього процесу.

Суттєво збагатило зміст дисертаційної роботи застосування кількох критеріїв класифікування підлітків з порушеннями слуху на підгрупи (сенсорного й соціокультурного), оскільки сприяло виявленню ролі сенсорних і соціокультурних чинників у розвитку інтелекту та особистості. Так, дисертанткою встановлено, що сенсорні чинники впливають на показники загальної обізнаності, понятійного мислення й вербальної підструктури інтелекту. Натомість соціокультурні чинники зумовлюють показники креативності, понятійного мислення й невербальної підструктури інтелекту, впливають на особистісні особливості.

Безсумнівно, отримані результати є важливими як у теоретичному, так і в практичному плані. Позаяк ці дані, з одного боку, в новому ключі розкривають специфіку психічного розвитку підлітків із порушеннями слуху, а з іншого – доводять необхідність врахування не лише ступеня порушення слуху, а й соціокультурних умов підчас проектування психологічних і педагогічних впливів на таких підлітків.

Виконана робота має незаперечну практичну цінність, оскільки дає практичним психологам освіти психолого-педагогічне забезпечення ефективного впливу на інтелектуальний розвиток дітей з порушенням слуху, яким є психологічна технологія формування психологічних детермінант інтелектуального розвитку підлітків з порушеннями слуху. Зміст цієї технології складають два блоки – інтелектуальний та особистісний, засобами реалізації яких є комплекс сучасних психотехнік.

Вдалим, на нашу думку, є те, що апробація психологічної технології здійснювалась у формі системи тренінгових занять із підлітками з порушеннями слуху. Дані отримані за результатами апробації свідчать про її ефективність, що виявляється в прогресивному прирості за основними показниками інтелектуального розвитку, їх оптимізації. Використання цієї технології забезпечує формування внутрішнього локусу мотивації, пізнавального мотиву, здатності до усвідомленого планування, моделювання, програмування дій, рефлексивної саморегуляції, регуляторної автономії та гнучкості у підлітків із порушеннями слуху експериментальної групи, що сприяло розвитку креативності й понятійного мислення, змінам у структурі інтелекту.

Заслуговує на увагу те, що Анна Володимирівна провела значну роботу з упровадження цієї технології у практичну діяльність спеціальних загальноосвітніх шкіл й навчально-реабілітаційних центрів. Про це свідчать відповідні довідки, в яких зазначено, що використання цієї технології в навчальних закладах сприяло удосконаленню системи психологічного супроводу дітей з порушеннями слуху для забезпечення їх психічного благополуччя й всебічного розвитку.

У цілому дисертація А.В. Замша характеризується логічною послідовністю викладу змісту, розгорнутим описом процедур проведення констатувального й формувального експериментів, аргументованістю висновків. Дисертантка продемонструвала вміння здійснювати науковий аналіз та узагальнювати отримані результати, формулювати теоретичні висновки та проектувати практичні технології впровадження наукових підходів.

Висновки ґрунтуються на результатах проведеного дослідження та свідчать, що усі поставлені у роботі завдання є вирішеними.

Зміст автореферату відповідає структурі й основному змісту дисертаційної роботи.

Схвальної оцінки заслуговує те, що результати дослідження знайшли своє висвітлення в 10 наукових працях, з яких 8 одноосібних статей опублікованих у фахових виданнях, із них 3 статті у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз, і 2 публікаціях апробаційного характеру.

Основні положення дисертаційного дослідження пройшли достатню апробацію на науково-практичних конференціях, читаннях тощо.

Представлене дослідження в цілому заслуговує позитивної оцінки, однак не позбавлене деяких недоліків, що дає підстави висловити певні зауваження і рекомендації:

1. В підлітковому віці гендерна специфіка впливає на психічний розвиток особистості загалом й інтелекту зокрема, оскільки гендерні стереотипи визначають пріоритети розвитку та застосування інтелектуальних здібностей. На жаль, вивчення гендерних особливостей інтелектуального розвитку підлітків із порушеннями слуху не було включено у зміст констатувального експерименту, хоча це б сприяло більш комплексному і ширшому описові предмету дослідження.

2. Перевірка ефективності психологічної технології здійснювалась шляхом порівняльного аналізу результатів контрольної і експериментальної груп підлітків із порушеннями слуху загалом, а також з урахуванням сенсорного й соціокультурного критеріїв. Однак не було проведено аналізу результатів досліджуваних з урахуванням динаміки у рамках підліткового віку. На нашу думку, це суттєво збагатило б роботу, оскільки конкретизувало б питання, чи є в межах підліткового періоду структурні підперіоди більшої чутливості для розвитку інтелектуальних здібностей.

3. Зміст, що поданий в додатку Г, є фактично практичною частиною розробленої дисертанткою психологічної технології. Натомість, якби цей зміст або його основні складові було висвітлено в підрозділі 3.1, це б сприяло більш цілісному її сприйманню й розумінню сутності запропонованої автором технології.

4. За результатами дослідження доцільно було б розробити й видати методичні рекомендації з організації тренінгової роботи з розвитку інтелекту особистості з порушеннями слуху в навчальних закладах, що сприяло б впровадженню основних положень дослідження у практичну діяльність.

Втім, означені недоліки не знижують наукового рівня представленого дисертаційного дослідження, яке в цілому свідчить про сформованість А.В. Замша як дослідника.

З огляду на окреслене, можна стверджувати, що дисертація Замша Анни Володимирівни є суспільно значимим, самостійним і завершеним дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані теоретичні й експериментальні результати, що в сукупності є важливими для вирішення проблеми інтелектуального розвитку підлітків з порушеннями слуху.

Дисертаційна робота за своєю науковою новизною, практичним значенням й обґрунтованістю основних положень відповідає чинним вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України до кандидатських дисертацій, а її автор Замша Анна Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії методичного
забезпечення психолого-медико-педагогічних
консультацій Українського науково-методичного
центру практичної психології і соціальної роботи
НАПН України

.....А.Г. Обухівська

Підпис А.Г.Обухівської засвідчую
Директор Українського НМЦ практичної
психології і соціальної роботи.

.....В. Г. Панок